

BUNĂSTAREA SUBIECTIVĂ A ELEVILOR DE LICEU ȘI STUDENȚILOR. STUDIU FOLOSIND „PERSONAL WELLBEING INDEX”¹

Sergiu Bălțătescu

Universitatea din Oradea

Abstract. The general view that adolescence is an age of deep discontent is tested empirically using the subjective well-being, defined as an overall evaluation of one's life. In the first study, the global and domain satisfaction of 1155 high-school (age 14–19) and 851 college students (age 18–30) in Bihor were investigated using Personal Well-being Index. Respondents reported higher levels of subjective well-being (males 80.5, females 77.6) than college students (males 74.7, females 73.6). These levels are also higher than those measured earlier for the general population. In the second study, using a sample of 3509 students from Oradea enrolled from the 8th to the 12th grades, it was found that life satisfaction and Personal Well-being Index also decrease with age. One of the possible explanations is that parental economic and affective support act as a buffer against the difficulties of socioeconomic transition. The structure of domain satisfactions is different at adolescence than at other ages: the level of living has less influence to satisfaction with life as a whole, and satisfaction with health and personal security also contribute to the explanation of the variation of this variable. The results would encourage us to predict that the levels of subjective well-being can grow in Romania with the economical and social development.

Key words: sociology of adolescence, quality of life, wellbeing, happiness, gender differences, parental support

1. INTRODUCERE

În societatea contemporană, tinerețea este văzută ca unul dintre momentele cele mai tumultuoase ale vieții. Însoțită de crize de personalitate, depresii, anxietăți, această epocă este considerată momentul din viață cel mai plin de frământare și insatisfacție. Într-adevăr, chiar unele din mișcărilor sociale de amploare (precum cea din Franța anilor '70) au fost generate de tinerii nemulțumiți. Pe de altă parte, de la *Privește înapoi cu mânie* a lui John Osborne și *Splendoare în iarbă* a lui Elya Kazan, până la *Fight Club* al lui Chuck Palahniuk, literatura și cinematografia secolului al XX-lea au înfățișat numeroase portrete de tineri a căror nemulțumire este generatoare de revoluții sociale, atunci când nu se înfundă în patologicul psihic. Cercetătorii au încercat să explice toate acestea prin

¹ Lucrarea folosește datele realizate în cadrul granturilor CNCISIS: *Dimensiuni sociale ale consumului de droguri ilicite în rândul tinerilor din județul Bihor* (director prof. univ., dr. Chipea Floare) și *Adolescenții – viitorii cetățeni: Studiu longitudinal al procesului de excludere socială la adolescenții școlari* (director conf. univ., dr. Adrian Hatos).

manifestările disruptive ale problemelor psihologice generate de dezvoltarea fizică și psihică a adolescenților în contextul constrângerilor societăților contemporane.

Pe de altă parte, vârsta tânără este cea a speranțelor și visurilor, a iubirii și a optimismului. Tânărul gândește ca și cum ar avea toată viața în față, iar sănătatea și perspectivele sale îl pun într-adevăr într-o poziție privilegiată. De aceea, în mod tradițional, omul își dorește „tinerețe fără de bătrânețe”. Care dintre cele două constatări este adevărată? Este tinerețea un moment mai fericit sau mai degrabă nefericit în România postdecembristă?

Lucrarea de față încearcă să dea răspunsuri la aceste întrebări din perspectiva bunăstării subiective, înțelesă ca evaluarea pe care o face individul vieții ca întreg² și care măsoară efectele vieții și a modului de raportare la aceasta asupra individului. Rezultatele în această privință nu sunt univoce. În majoritatea societăților, persoanele de vârsta a doua au nivelurile cele mai scăzute de bunăstare subiectivă, iar în societățile avansate tehnologic cele mai ridicate niveluri le au vârstnicii.

Voi folosi date de anchetă obținute în România utilizând *Personal Wellbeing Index* (PWI), un nou instrument de măsurare a bunăstării subiective dezvoltat în colaborare, începând cu 2001, de un grup de peste 60 de cercetători din 45 de țări, pornind de la indexul australian de calitate a vieții, elaborat de o echipă de cercetători condusă de Robert Cummins³. Indexul a dovedit proprietăți psihometrice corespunzătoare. Lucrarea dezvoltă prezentările realizate împreună cu Robert Cummins la două conferințe succesive ale *International Society for Quality of Life Studies*, desfășurate la Grahamstown⁴ și San Diego⁵.

2. BUNĂSTAREA SUBIECTIVĂ A ADOLESCENȚILOR

Bunăstarea subiectivă este definită ca evaluarea pe care o face individul vieții sale ca întreg⁶. Evaluarea aceasta se face cu mijloace cognitive (satisfacția cu viața) sau afective

² Ruut Veenhoven, *Happiness in Nations: Subjective Appreciation of Life in 56 Nations, 1946–1992*, „Studies in Social and Cultural Transformation”, Rotterdam, Erasmus University of Rotterdam, Department of Social Sciences, RISBO, Center for Socio-Cultural Transformation, 1993.

³ Robert A. Cummins et al., *The International Wellbeing Index: A Psychometric Progress Report* (lucrare prezentată la *The 6th ISQOLS Conference “Advancing Quality of Life in a Turbulent World”*, Philadelphia, 10–14 noiembrie 2004).

⁴ Sergiu Bălățescu și Robert A. Cummins, *Using the Personal Wellbeing Index to Explore Subjective Wellbeing of High-School and College Students in Romania* (lucrare prezentată la *The 7th ISQOLS Conference: “Prospects for Quality of Life in the New Millennium”*, Grahamstown, South Africa, iulie 2006).

⁵ Sergiu Bălățescu și Robert A. Cummins, *An Exploration of the Domain Satisfactions of Romanian School Adolescents Using the Personal Wellbeing Index* (lucrare prezentată la *The 8th ISQOLS Conference: “From QOL Concepts to QOL Performance Measures”*, San Diego, 6-10 decembrie), 2007.

⁶ Ruut Veenhoven, *op. cit.*

(afect pozitiv și negativ). Ea este unul dintre indicatorii sociali importanți, folosit în studiile asupra tuturor categoriilor de vârstă, în domenii precum psihologia, sociologia, științele politice și economice⁷. În România, nivelurile bunăstării subiective sunt dintre cele mai scăzute din Europa⁸, lucru legat în mod evident de dificultățile tranziției socio-economice. Între grupurile de vârstă, tinerii au nivelurile cele mai mari ale bunăstării subiective⁹. Dintre aceștia elevii de liceu sunt cei mai fericiți, cel puțin după măsurătorile existente.

Lucrarea urmărește explorarea diferențelor în funcție de vârstă, răspunzând la următoarele întrebări: Este aceasta o regularitate testabilă? Dacă da, cum poate fi explicată? În vederea conturării unor răspunsuri cât mai pertinente, am recurs la: a) măsurarea bunăstării subiective a adolescenților și tinerilor folosind *Personal Wellbeing Index*; b) realizarea de comparații între elevi, studenți și populația adultă în privința nivelurilor și structurii bunăstării subiective; c) formularea de ipoteze explicative pentru aceste rezultate.

Rezultatele ar putea fi relevante pentru cercetătorul societății românești aflate în proces de schimbare. Am avea o probă că dificultățile economice au afectat în mod distinct diferitele categorii sociale. De asemenea, rezultatele ar putea avea și o valoare predictivă: dacă putem arăta că nivelurile bunăstării subiective sunt în mod stabil mai ridicate în adolescență și tinerețe, iar asta se leagă de faptul că la această vârstă indivizii sunt mai puțin expuși dificultăților tranziției, am putea trage concluzia că nivelurile bunăstării subiective pot crește în continuare, pe măsură ce situația din România se va îmbunătăți.

3. METODOLOGIE ȘI REZULTATE

În continuare, vom prezenta datele obținute în cadrul celor două cercetări menționate anterior (vezi nota 1), proiecte cu finanțare națională ce au abordat dimensiunile sociale ale consumului de droguri ilicite în rândul tinerilor din județul Bihor.

⁷ Robert A. Cummins, *The Domains of Life Satisfaction: An Attempt to Order Chaos*, „Social Indicators Research”, no. 38 (3), 1996; E. Diener, *Assessing Subjective Well-Being – Progress and Opportunities*, „Social Indicators Research”, no. 31 (2), 1994; Bruno Frey și Alois Stutzer, *Happiness Research: State and Prospects*, „Review of Social Economy”, no. 63 (2), 2005; Bruce Headey și Alexander J. Wearing, *Understanding Happiness: A Theory of Subjective Well-Being*, Melbourne, Longman Cheshire, 1992; Ruut Veenhoven, *op. cit.*

⁸ Sergiu Bălțătescu, *Life Satisfaction of the New EU Members: Recent Trends and Future Prospects*, în: *European Union Enlargement of 2004 and Beyond: Responding to the Political, Legal and Socio-Economic Challenges*, Tatjana Muravska (ed.), Riga, 2007.

⁹ Sergiu Bălțătescu, *Corelate socio-demografice ale satisfacției cu viața în România postdecembristă. O analiză de tendință*, în *Starea societății românești. Volumul conferinței anuale a Asociației Române de*

Cercetarea 1

Ancheta de teren s-a desfășurat în perioada octombrie–noiembrie 2005, pe un eșantion aleator de 1155 de elevi de liceu din județul Bihor (cu vârste cuprinse între 14 și 19 ani) și 851 de studenți de la Universitatea din Oradea (cu vârste cuprinse între 18 și 30 ani). Distribuția eșantioanelor în funcție de sexul respondentului a fost: a) elevi de liceu: masculin 53%, feminin 47%; b) studenți: masculin 48%, feminin 52%. Instrumentul folosit a fost un chestionar cuprinzând *itemii PWI*, satisfacția cu viața (măsurată pe o scală de la 0 la 10) și alte variabile. Chestionarul a fost autoaplicat (în timpul orelor de clasă) sub îndrumarea unui operator instruit în prealabil. Respondenților li s-a garantat anonimatul răspunsurilor.

Cercetarea 2

Ancheta s-a desfășurat în perioada noiembrie 2006–februarie 2007, pe un eșantion de 3509 de elevi din clasele VIII÷XII din instituții de învățământ din Oradea. Din subiecții eșantionului, 43,6% sunt de sex masculin, iar 56,4% de sex feminin. Structura acestuia după clasă a fost următoarea: 42,9% subiecți din clasa a VIII-a, 15,4% subiecți din clasa a IX-a, 16,4% subiecți din clasa a X-a, 13,7% subiecți din clasa a XI-a și 11,7% subiecți din clasa a XII-a. Scalele de bunăstare subiectivă folosite au fost satisfacția cu viața ca întreg (1 *item*) și *Personal Wellbeing Index* (7 *itemi*).

*
* *

Rezultate ale cercetării 1

Comparații între grupuri. Pentru a realiza comparații între grupuri, am folosit și datele dintr-o anchetă anterioară, întreprinsă în 2003 în județul Bihor, pe un eșantion al populației adulte de 368 de subiecți, intervievați la domiciliu. Caracteristicile eșantionului de adulți au fost: sex, 53% masculin și 47% feminin; vârstă, 36,4% de 18–34 ani, 34,1% de 35–54 ani; 29,5% de 55+ani; etnie, 67,8% români și 30,8% maghiari.

Elevii de liceu au înregistrat cele mai mari valori, atât ale satisfacției cu viața cât și ale PWI; urmează studenții, cu niveluri mai ridicate decât restul populației.

Tabelul 1

Nivelurile medii ale satisfacției cu viața și „Personal Wellbeing Index”

Scale de măsură	Elevi de liceu	Studenți	Eșantion general (18+)
Satisfacția cu viața	74.8	72.8	63.7
Personal Wellbeing Index	79.1	74.1	69.7

Nivelurile obținute pentru adolescenți sunt mult mai apropiate de cele găsite la restul populației în țări OECD, precum Australia. În România, doar adolescenții și tinerii pot fi incluși în, potrivit terminologiei lui Cummins, „standardul de aur al bunăstării subiective”¹⁰, ceea ce implică faptul că teoria bazată pe ideea de standarde în bunăstarea subiectivă ar trebui revizuită.

PWI și viața ca întreg. PWI reprezintă o deconstrucție a bunăstării subiective. Unul din fenomenele interesante observate anterior pe eșantionul general este faptul că nivelurile calculate ale PWI sunt semnificativ mai scăzute decât cele ale variabilei „satisfacția cu viața ca întreg”¹¹. După cum se observă din *tabelul 1*, obținem o discrepanță similară. Același sens al diferenței îl găsesc și alți autori din țările cu grad mediu de dezvoltare¹². În schimb, în țările avansate, precum Australia, relația dintre cele două variabile este opusă: nivelurile PWI sunt mai mici decât cele ale satisfacției cu viața ca întreg. Cummins explică această regularitate prin faptul că domeniile cu un grad mai înalt de specificitate nu beneficiază de erorile auto-favorizante precum „viața ca întreg”¹³. Diferența contrară, persistentă în țările mai puțin dezvoltate, ar putea sugera că există domenii semnificative, neincluse în PWI, care micșorează nivelurile bunăstării subiective în aceste țări.

Niveluri comparative pe grupuri de vârstă. Nivelurile medii pentru cele trei grupuri sunt înfățișate în *figura 1*. Se observă că între toate cele trei grupuri se păstrează aceleași diferențe pentru toți itemii PWI, cu excepția evaluării integrării în comunitate, care este cea mai mare pentru eșantionul general. Acest fapt ne face să concluzionăm că tinerii români au nivelurile cele mai ridicate de satisfacție cu aproape toate domeniile relevante.

¹⁰ R. A. Cummins, *The Second Approximation to an International Standard for Life Satisfaction*, „Social Indicators Research”, no. 43, 1998.

¹¹ Sergiu Bălțătescu și Robert A. Cummins, *Subjective Wellbeing in a Post-Communist Country. Romania's International Wellbeing Index* (lucrare prezentată la *The 6th ISQOLS Conference “Advancing Quality of Life in a Turbulent World”*, Philadelphia, 10–14 noiembrie 2004).

¹² Habib Tiliouine, Robert A. Cummins și Melanie Davern, *Measuring Wellbeing in Developing Countries: The Case of Algeria* (lucrare prezentată la *The 6th ISQOLS Conference “Advancing Quality of Life in a Turbulent World”*, Philadelphia, 10–14 noiembrie 2004).

¹³ R. A. Cummins et al., *Developing a National Index of Subjective Wellbeing: The Australian Unity Wellbeing Index*, „Social Indicators Research”, no. 64 (2), 2003.

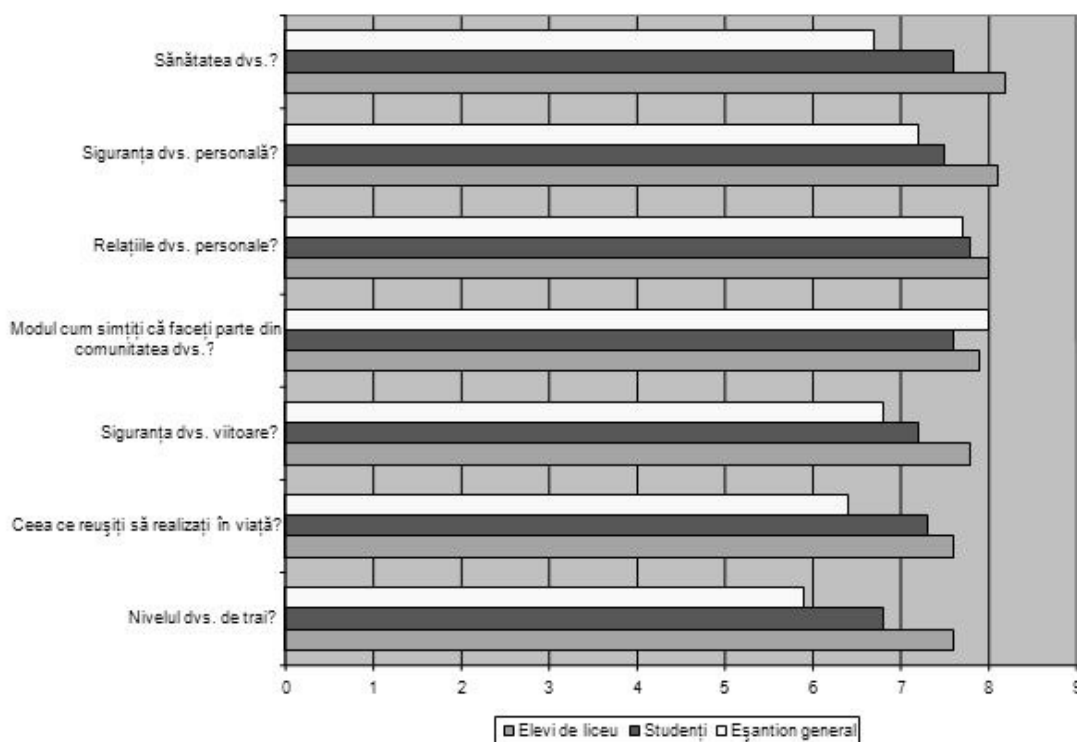

Fig. 1. Evaluarea domeniilor vieții cuprinse în „Personal Wellbeing Index” de către 3 eșantioane din Bihor: a) eșantion la nivelul județului Bihor (2004, n=368), b) eșantion de elevi de liceu (Bihor, 2005, n=1155), c) eșantion de studenți (Bihor, 2005, n=851).

Diferențe de gen. Diferențele de sex în privința variabilelor de bunăstare subiectivă sunt prezentate în figura 2. Atât în cazul elevilor, cât și în cel al studenților, bărbații au nivelurile bunăstării subiective mai ridicate. Este o caracteristică stabilă la nivelul întregii populații¹⁴, care, după cum se vede, se regăsește și în cazul elevilor de liceu și studenților, în ciuda faptului că multe din diferențele care ar cauza-o nu se manifestă la nivelul acestor populații. În schimb, variabile psihologice de tipul stimei de sine (mai scăzute la fete) ar putea explica această relație.

¹⁴ Sergiu Bălătescu, *Corelate socio-demografice ale satisfacției cu viața în România postdecembristă. O analiză de tendință*, 2004.

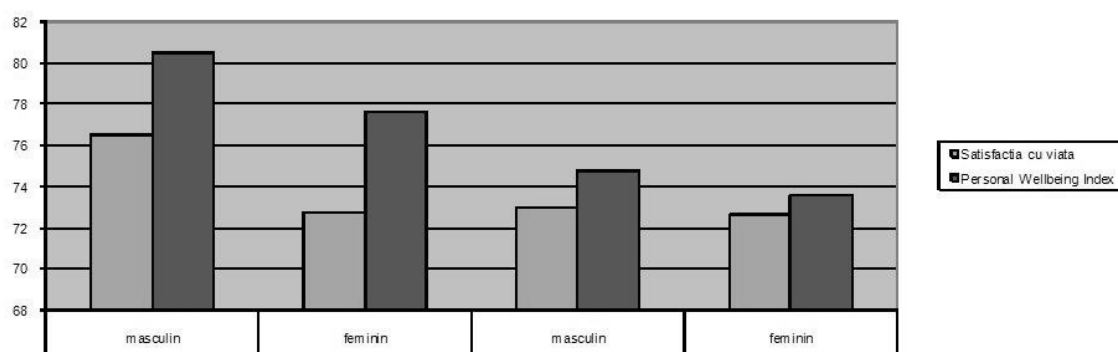

Fig. 2. Diferențe de sex în privința nivelurilor medii ale satisfacției cu viața și PWI, pe eșantioanele de elevi de liceu (n=1155) și de studenți (n=851).

Diferențe de vârstă. Diferențele obținute până acum în privința categoriilor de vârstă par să sugereze că există un declin continuu al bunăstării subiective de-a lungul vieții. Intervalul de vârstă în care se încadrează subiecții cercetării este de 14–29 ani. Se păstrează același declin pe acest interval? Răspunsul, detaliat în *figura 3*, pare a fi unul afirmativ. Ordinea este aceeași în privința nivelurilor PWI, dar în privința satisfacției cu viața ca întreg este mai ridicată pe intervalul 20–29 de ani decât în intervalul 17–19 ani.

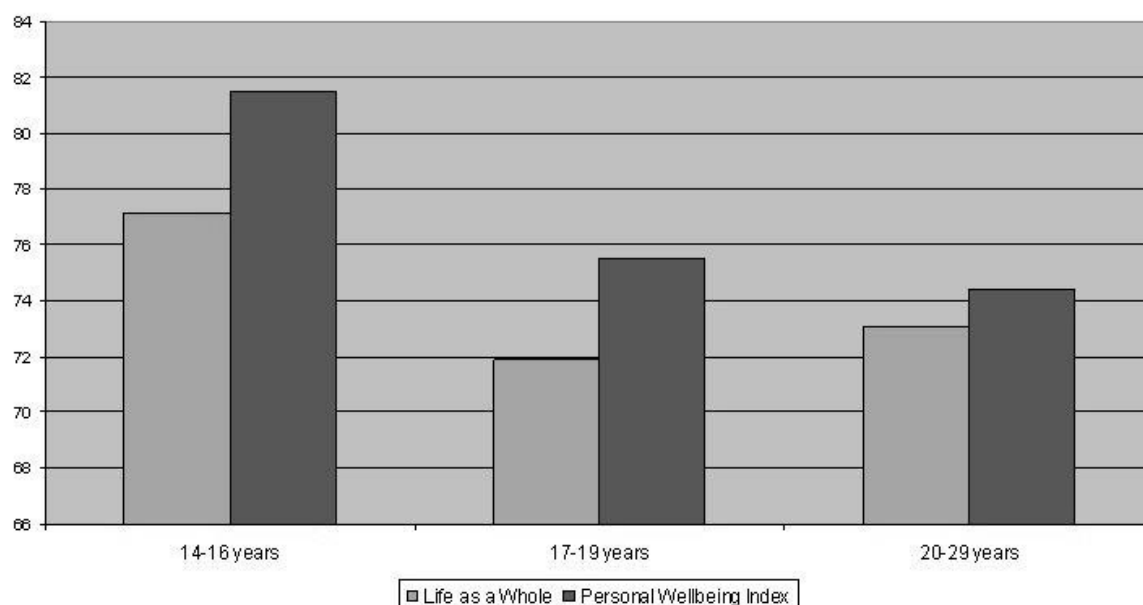

Fig. 3. Diferențe de vârstă în privința nivelurilor medii ale satisfacției cu viața și PWI, pe eșantioanele de elevi de liceu (n=1155) și de studenți (n=851).

Contribuția itemilor PWI la explicarea satisfacției cu viața. În cele ce urmează, am fost interesați de contribuția pe care satisfacția cu fiecare din domeniile incluse în PWI o are la explicarea variabilei globale de bunăstare subiectivă. Coeficienții standardizați de regresie multiplă sunt înfățișați în *tabelul 2*, pentru fiecare din grupurile studiate. Se

observă că nivelul de trai este cel mai important predictor al bunăstării subiective pentru toate grupurile de vârstă. Totuși, pentru elevii de liceu amploarea contribuției acestei variabile este mai redusă. În schimb, pe acest subeșantion am obținut coeficienți *beta* semnificativi pentru alte variabile, precum sănătatea, relațiile sau siguranța personală. O explicație ar fi că, în cazul studenților și eșantionului de adulți, coeficientul *beta* foarte mare ascunde contribuțiile altor factori. O altă ar fi că, într-adevăr, sănătatea și siguranța personală contează mai mult pentru fericirea personală a adolescenților.

Tabelul 2

Contribuțiile independente ale itemilor PWI la variația satisfacției cu viața ca întreg.
Cu litere îngroșate sunt reprezentați coeficienții beta semnificativi la pragul de semnificație de 0,05

Itemi	Elevi de liceu	Studenți	Eșantion general (18+)
Nivelul dvs. de trai?	.39	.45	.47
Sănătatea dvs.?	.08	.00	.05
Ceea ce reușiți să realizați în viață?	.10	.12	.16
Relațiile dvs. personale?	.17	.13	.11
Siguranța dvs. personală?	.09	.01	.01
Modul cum simțiți că faceți parte din comunitatea dvs.?	.06	.07	.05
Siguranța dvs. viitoare?	.03	.04	.11
Adj R ²	.48	.44	.59

Rezultate ale cercetării 2

Evaluările satisfacției cu școala și ale celorlalte domenii ale vieții adolescentului. Nivelurile medii pe clase (de la a VIII-a până la a XII-a) ale tuturor indicatorilor de satisfacție folosiți în cel de-al doilea studiu sunt înfățișate în tabelul 3. Se observă

Tabelul 3

Nivelurile variabilelor sectoriale de satisfacție în funcție de clasă

Itemi	a 8-a	9-a	10-a	11-a	12-a
Satisfacția cu viața ca întreg	8.3	8.1	7.7	7.5	7.2
Nivelul tău de trai?	8.5	8.3	8.2	8.0	7.9
Sănătatea ta?	8.1	7.8	7.8	7.6	7.6
Ceea ce reușești să realizați în viață?	8.3	8.2	8.0	7.8	7.7
Relațiile tale personale?	8.5	8.3	8.2	8.1	7.8
Siguranța ta personală?	8.3	8.1	7.9	7.7	7.7
Modul cum simți că faci parte din comunitatea tău?	8.3	8.0	8.0	7.6	7.5
Siguranța ta viitoare?	8.3	8.4	8.0	7.8	7.5

Religia sau împlinirea ta spirituală?	8.0	7.8	7.6	7.5	7.1
Viața ta sentimentală?	7.1	6.5	6.7	6.7	6.3
De rezultatele tale școlare?	8.1	8.1	7.8	7.6	7.2
De relația cu colegii de școală?	7.5	7.3	6.9	7.0	6.5
De relația cu profesorii?	7.5	7.5	6.8	6.8	6.0
De școală, în general?	8.7	8.5	8.5	8.1	8.1
Modul cum te înțelegi cu mama ta?	8.4	8.2	8.0	7.8	7.5
Modul cum te înțelegi cu tatăl tău?	8.8	8.6	8.5	8.1	8.0
Relațiile din familie?	8.7	8.5	8.3	8.2	8.1
Modul cum îți petreci timpul liber?	8.8	8.7	8.5	8.3	8.3

că evaluările cele mai ridicate le au domeniile relaționale (modul cum te înțelegi cu tatăl tău, relațiile din familie), cele legate de timpul liber, ca și satisfacția cu școala în general. Satisfacția cu școala în general este mai ridicată decât toate variabilele sectoriale de satisfacție. Nivelurile cele mai mici le au viața sentimentală și relațiile cu colegii de școală și cu profesorii. Aproape toate nivelurile evaluărilor domeniilor vieții scad cu clasa (adică cu vârsta). Pe ansamblu, situația se prezintă ca în *figura 4*.

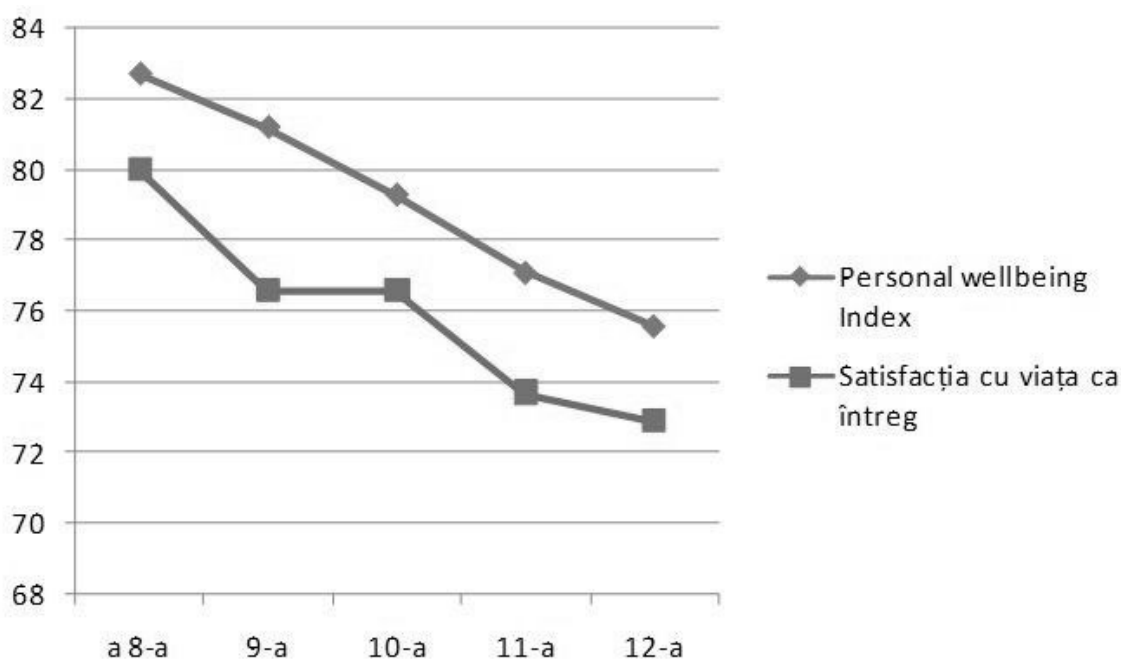

Fig. 4. Nivelurile satisfacției cu viața și „Personal Wellbeing Index” în funcție de clasă.

Rezultatele cercetării 2 arată că bunăstarea subiectivă scade continuu odată fiecare an școlar, ceea ce reprezintă o diminuare treptată începând de la vârsta de 14 ani.

4. DISCUȚIE

Am urmărit distribuția variabilelor bunăstării subiective în funcție de gen și de vârstă, ca și proprietățile psihometrice ale scalei sumative PWI. În toate cazurile, PWI diferențiază mai bine între grupurile de vârstă și gen decât viața ca întreg. O posibilă explicație este aceea că PWI, ca o deconstrucție a vieții ca întreg, este mai puțin afectată de erorile autofavorizante decât satisfacția cu viața ca întreg. De asemenea, are o componentă afectivă mai redusă, și deci este mai puțin sensibilă la variațiile stărilor de spirit și deci mai sensibilă la diferențele de status socio-economic.

În privința distribuției în funcție de grupele de vârstă, rezultatele contrazic categoric teoria tinereții ca vârstă a nefericirii. Dimpotrivă, nivelurile bunăstării subiective ale adolescenților sunt compatibile cu cele întâlnite în țările mai avansate economic, în vreme ce nivelurile medii ale acestei variabile sunt cu mult mai scăzute în țara noastră. Propunem două feluri de explicații pentru această regularitate: una sociologică și o a doua psihologică.

Explicația sociologică. România este caracterizată încă de mari dificultăți economice. O caracteristică a acestei țări este aceea că părinții fac mari sacrificii pentru a le asigura copiilor un standard de viață decent. Un fenomen interesant, comparativ cu țările occidentale dezvoltate, este că adolescenții sunt într-o mare măsură dependenți de părinții lor; se întâmplă foarte des să părăsească domiciliul acestora la vârsta de 25–30 de ani. Sprijinul economic al părinților are un efect de atenuare a dificultăților implicate de tranziție. Drept rezultat, adolescenții și tinerii sunt mai sănătoși, se simt mai în siguranță și au cu adevărat un nivel mai ridicat de trai decât părinții lor și decât ceilalți adulți în general.

Explicația psihologică. Cumins și Nistico afirmă că există un mecanism autoreglator, „homeostatic”¹⁵. Acesta ar fi responsabil de menținerea, la cote relativ stabile, a unei percepții ridicate a propriei bunăstări. Doar în condiții foarte adverse această autoreglare este „învinșă”. Acesta ar fi cazul adulților români. În schimb, „umbrela” parentală este bună pentru homeostaza cognitivă, păstrând bunăstarea subiectivă în limitele „intervalului de aur”. Datorită acestei „umbrela”, adolescenții și tinerii din țară sunt mai puțin conștienți de dificultățile tranziției economice, neexistând timp suficient ca stresul generat de tranziție să erodeze homeostaza cognitivă.

¹⁵ Robert A. Cummins și Helen Nistico, *Maintaining Life Satisfaction: The Role of Positive Cognitive Bias*, „Journal of Happiness Studies”, no. 3 (1), 2002.

După părerea noastră, există dovezi empirice care să sprijine ambele explicații. Astfel, sănătatea și siguranța personală beneficiază de cele mai bune evaluări, atât din partea adolescenților cât și a studenților. Elevii de liceu își evaluează nivelul de viață ca foarte ridicat comparativ cu alte grupuri, ceea ce poate fi adevărat doar în parte. Ideea generală este că nivelurile de bunăstare subiectivă mai ridicate ale adolescenților și tinerilor se datorează unui proces dublu: protecția pe care le-o acordă părinții, dublată de un proces de autoreglare a propriei percepții asupra bunăstării subiective.

5. CONCLUZII ȘI LIMITĂRI

Am cercetat, comparativ – pentru elevi, studenți și un eșantion general, nivelurile bunăstării subiective, înțelegând ca evaluarea pe care o face individul asupra vieții sale ca întreg. Concluzia cea mai importantă este că, atât la nivel general, cât și la aproape toate dimensiunile, bunăstarea subiectivă scade cu vârsta. Acest proces ar putea fi explicat prin mecanisme sociale (protecția părinților) și psihologice (pragul de stres după care mecanismul de reglare a bunăstării subiective este învins). O altă concluzie este că nivelurile medii foarte reduse ale bunăstării subiective în România nu sunt fixe, determinate de influențe ale unor factori biologici, psihologici sau culturali stabili, ci sunt determinate în mare măsură de dificultățile prin care trece țara noastră. Prin urmare, teoretic, este posibilă o creștere a acestor niveluri pe măsură ce beneficiile dezvoltării economice și sociale se vor răsfrânge asupra restului populației.

O limitare importantă a lucrării ține de faptul că grupurile de tineri studiate sunt doar cele „înregimentate” în învățământul liceal și universitar. Este de presupus, date fiind nivelurile inegalității școlare din România, că aceste grupuri au un nivel de trai mai ridicat și, în consecință, niveluri mai mari ale bunăstării subiective. Rezultatele anterioare¹⁶ confirmă poziția privilegiată a acestor categorii de vârstă, și anume că tinerii de până la 30 de ani au nivelurile cele mai ridicate ale bunăstării subiective. Rămâne de testat dacă și la populația neînregimentată școlar nivelurile acestei variabile descresc constant pe intervalul de vârstă 14–30 de ani.

¹⁶ S. Bălățescu și Robert A. Cummins, *Subjective Wellbeing in a Post-Communist Country. Romania's International Wellbeing Index*, 2004.